

Diskussietekst

Marx kontra de kommunistische partij van België

De titel van deze tekst wil niet beweren dat de kommunistische partij van België zonder meer anti-marxistisch zou zijn. Bedoeld wordt dat die partij een interpretatie van Marx voorstaat, die de essentie van het denken van Marx mist.

Zowat alle zich marxistische noemende partijen en groeperingen lopen mijns inziens op dit vlak de verkeerde richting uit. Maar ik geloof dat binnen de kommunistische partij een poging tot vernieuwing van de ideologie aan de gang is. Men is op zoek en dat lijkt me de meest gunstige uitgangspositie voor een discussie. Deze tekst dankt trouwens zijn ontstaan aan zeer vele discussies met een vriend, die een actief lid van de kommunistische partij is.

Mijn deelname aan dat debat wil zo open en onomwonden mogelijk zijn. Ik ben van mening dat alleen op die manier eventuele misverstanden tot een minimum te herleiden zijn.

1. Ideologische blindheid

l.a. Ik zal vertrekken van een passage uit een vormingskursus van de kommunistische partij. Zij is een uitstekend voorbeeld van wat ik ideologische blindheid zou willen noemen. Een blindheid die men ook in andere teksten van kommunisten terugvindt, zij het niet altijd zo duidelijk.

De bedoelde passage begint met een citaat van Karl Marx uit het fameuze voorwoord bij "Bijdrage tot de kritiek op de politieke ekonomie" uit 1859. In de kommentaar die onmiddellijk op dit citaat volgt, is sprake van EEN VAN DE KERNTEKSTEN VAN HET HISTORISCH MATERIALISME - dat door de kursusopsteller onderschreven wordt (op blz. 14). Het kommentaar zelf beperkt zich tot een waarschuwing tegen een aantal vaak voorkomende afwijkingen van het historisch materialisme, die zeker moeten vermeden worden.

Twee van de drie afwijkingen zijn mijns inziens echter af te leiden uit de geciteerde tekst (de derde niet, zodat ik er niet op inga).

Dit betekent dat de opsteller van de cursus een van Marx afwijkende visie op het historisch materialisme heeft, terwijl hij zijn visie toch probeert steun te verlenen door een tekst van Marx waar die afwijkende visie juist uit spreekt !

De twee afwijkingen waarvan sprake zijn : het historisch materialisme is een determinisme en het is een ekonomisme. Volgens de cursusopsteller is het historisch materialisme dus geen determinisme en geen ekonomisme.

Over DETERMINISME zegt de cursusopsteller o.m. (hij omschrijft het niet precies) dat het te zeer de nadruk legt op de materiële ontwikkeling en te weinig op de aktie van de klassen ; verder dat het er aan ten grondslag liggende geloof is, dat het systeem vanzelf zal ten onder gaan.

Welnu, mijns inziens vindt men in de geciteerde woorden van Marx deze twee punten terug : ten eerste kan men uitdrukkingen lezen als : *"...van hun wil onafhankelijke verhoudingen..."* en *"De produktiewijze van het materiële leven bepaalt het sociale, politieke en geestelijke levensproces überhaupt."* ; en *"Het is niet het bewustzijn van de mensen dat hun zijn, maar omgekeerd hun maatschappelijk zijn dat hun bewustzijn bepaalt"*. Deze uitspraken tonen mijns inziens onmiskenbaar het belang dat Marx hechte aan de materiële ontwikkeling : een doorslaggevend belang !

Uit de woorden van Marx blijkt ten tweede zijn overtuiging dat het systeem vanzelf ten onder zou gaan : *"Op een bepaalde trap van hun ontwikkeling raken de materiële produktiekrachten van een maatschappij in tegenspraak met de aanwezige verhoudingen,..."* ; een aktie van de arbeidersklasse komt niet ter sprake : de tegenstelling ontstaat vanzelf, de ontwikkeling gaat onvermijdelijk in die richting !

Over EKONOMISME zegt de cursusopsteller o.m. dat het een reductie doorvoert van de wetten en tendenzen van de maatschappelijke ontwikkeling tot het ekonomische ; op die manier worden de andere maatschappelijke aspecten verwaarloosd.

De reeds geciteerde zin over het bewustzijn dat bepaald wordt door het maatschappelijke zijn, kan reeds volstaan om aan te tonen dat uit de passage van Marx die geciteerd wordt een dergelijk ekonomisme spreekt. Vooral als hier nu aan toegevoegd wordt dat bewustzijn in die tekst staat voor ideologie, een samenvattende uitdrukking voor : recht, politiek, religie, kunst en filosofie. Al die maatschappelijke aspecten worden duidelijk ondergeschikt aan de ekonomie.

I.b. Met het voorgaande wil ik op geen enkele manier suggereren dat de cursusopsteller bedrog pleegt. De fout is zo flagrant dat men hem in dat geval van dwaasheid zou moeten beschuldigen - en de cursus in zijn geheel geeft daartoe geenszins aanleiding.

Het lijkt er eerder op dat we hier op een eigenaardige soort blindheid gestoten zijn. De cursusopsteller lijkt helemaal niet te zien dat er een tegenstelling bestaat tussen de geciteerde woorden en zijn kommentaar.

In een eerste benadering zou ik die eigenaardigheid op de volgende manier willen begrijpen : er bestaat een traditie die wil dat het historisch materialisme één van de kernpunten van het marxisme is ; ik zal dit historisch materialisme voor het ogenblik dan ook een kerndoktrine noemen. Uit die kerndoktrine valt - impliciet - een determinisme en een ekonomisme af te leiden. Impliciet, want in de tijd van de formulering van de kerndoktrine stonden die dedukties zeker niet in het centrum van de belangstelling.

Daartegenover is er tegenwoordig een tendens binnen de kommunistische partij, die zich afzet tegen het determinisme en het ekonomisme. Men slaagt er evenwel niet in de kerndoktrine los te laten, want men heeft geen eigenlijk alternatief. De kerndoktrine - zo moet men dan wel veronderstellen - heeft een hoge - emotionele - waarde. In elk geval is het gevolg dat men gewoon de tegenstelling die ontstaat tussen de kerndoktrine en een aantal herroepen inzichten over het hoofd ziet. Men wordt er blind voor.

I.c. Er is evenwel niet alleen een blindheid te konstateren voor de tegenstelling tussen de oude kerndoktrine en de nieuwe visie. Er is ook een blindheid voor het aanbod van een op zijn minst reeds in de kiem bij Marx bestaande nieuwe kerndoktrine.

Ik zal dat in twee stappen proberen duidelijk te maken. In een eerste stap zal ik de fout aanduiden die door Marx gemaakt is en in een tweede stap zal ik de werkelijke essentie van zijn denken proberen aan te geven.

Maar vooraleer daartoe over te gaan lijkt het me nodig de vraag op te werpen naar de zin van het steeds opnieuw bestuderen van oude teksten. Is het dan werkelijk mogelijk dat men al die tientallen jaren Marx op een verkeerde manier gelezen heeft ?

Het is interessant de raad te lezen die Jef Turf in dit verband geeft : *“Wanneer men derhalve het marxisme wil toepassen in de levende werkelijkheid kan men het beste het marxisme bij de bron grondig bestuderen, er grote, algemeen geldende krachtlijnen uit assimileren EN DAARNA ALLE TEKSTEN VERGETEN.”* (1).

De algemene krachtlijnen die Turf dan uit de bron put en in zijn boekje weer geeft, komen mijns inziens neer op het historisch materialisme. Weliswaar afgezwakt, want ook Turf wenst het determinisme en het ekonomisme te vermijden. Hij is dan wel handiger dan de kursusopsteller door niet Marx te citeren waar deze juist dat determinisme en dat ekonomisme poneert. Hij houdt een historisch materialisme over dat aan de geschiedenis een zekere speling geeft, de strenge wet (determinisme) wordt een waarschijnlijkheid (p. 20-23).

(1) J. Turf, een politieke identiteit voor communisten, Standaard uitg., Antwerpen-Amsterdam 1977, p. 19 (mijn onderstreping). (Verdere verwijzingen naar Turf komen uit dit boek).

Zoals aangegeven zal ik proberen aan te tonen dat het historisch materialisme bij Marx niet klopt. Ik meen dat Turf dit met zijn methode gewoon niet kan zien en in elk geval ziet hij het niet : ik zal nl. ook proberen aan te tonen dat hij dezelfde fout maakt als Marx.

Als men de raad van Turf opvolgt lijkt men mij onvermijdelijk te zijn aange-
wezen op wat ik zou willen noemen de INTERPRETATIETRADITIE die vóór
u bepaald heeft wat de algemene krachtlijnen zijn, die in dit geval bepaald heeft
dat het historisch materialisme één van die krachtlijnen is.

Tegenover iedere interpretatietraditie zou ik de stelling willen verdedigen dat het
mogelijk is dat oude teksten een nieuwe zin reveleren, een zin die ook voor de
auteurs van de betreffende teksten misschien nauwelijks zichtbaar was en een zin
die voor eenzelfde lezer anders kan zijn bij de tweede of derde enz. lektuur dan bij
de eerste.

Het is zoals met gebeurtenissen in iemands persoonlijk leven : vele ervan tonen
slechts hun zin als ze al lang voorbij zijn, het verleden geeft zijn volledige beteke-
nis pas prijs doorheen zijn latere lotgevallen.

Iets dergelijks lijkt me ook het geval te zijn met ideeën, zowel op het vlak van de
geschiedenis van de ideeën als op dat van de evolutie van de persoonlijke inzichten.
Men mag mijns inziens teksten niet zo maar vergeten : wat men leest wordt
medebepaald door wat men kan noemen de kontekst van waaruit men leest : de
vraagstelling, de reeds bestaande inzichten enz.

2. Het historisch materialisme : een blunder ?

2.a. Er zijn weinig teksten van Marx die het historisch materialisme expliciteren.
Het reeds vermelde voorwoord is de enige plaats waar Marx zo omstandig zijn
visie op de geschiedenis uiteenzet.

Er is sprake van produktiekrachten, productieverhoudingen, ideologie en van de
verhouding tussen deze factoren.

Uit het voorwoord is het niet onmiddellijk op te maken, maar tot de produktie-
krachten behoren : grondstoffen, werktuigen, arbeidskracht, werkplaatsen, trans-
portsystemen (misschien ook technische kennis) ; de productieverhoudingen ver-
wijzen dan NIET naar de verhoudingen tussen de arbeiders in de werkplaats,
want de arbeidsdeling wordt tot de produktiekrachten gerekend ; de produktie-
verhoudingen verwijzen op de eerste plaats naar de verhouding van de arbeider
tot het produkt van zijn arbeid, die in een kapitalistische maatschappij een ver-
houding is van vervreemding, van niet bezitten.

Dat zijn de essentiële elementen in een maatschappij ; het derde element, de
ideologie, is sekundair, wordt door de twee andere bepaald. De ontwikkeling van
de verhouding tussen de produktiekrachten en -verhoudingen verloopt volgens
een vast schema, dat zo kan weergegeven worden :

1) aan een bepaalde stand van de produktiekrachten beantwoordt een bepaalde

stand van de produktieverhoudingen. Men kan dit "formeel" weergeven als volgt : $pk-1 = pv-1$ (het gelijkheidsteken betekent hier : zijn in overeenstemming met) ;

2) op een bepaald moment ontstaat er een tegenstelling tussen de produktiekrachten en -verhoudingen, doordat er binnen de oude maatschappij nieuwe produktiekrachten ontstaan zijn : $pk-2 = pv-1$ (het doorstreepte gelijkheidsteken betekent : staan in tegenstelling tot) ;

3) de voorgaande fase - van sociale revolutie, zo betitelt Marx ze uitdrukkelijk - duurt tot de produktieverhoudingen zich opnieuw aangepast hebben aan de produktiekrachten : $pk-2 = pv-2$;

4) na verloop van tijd zal er opnieuw een tegenstelling ontstaan doordat er weer nieuwe produktiekrachten ontstaan, de produktieverhoudingen zullen zich dan na verloop van tijd weer moeten aanpassen enz.

Wat klopt nu niet aan dit schema ? Marx slaagt er misschien nog in het toe te passen op de overgang van het feodalisme naar het kapitalisme, maar het schiet tekort om de overgang van het kapitalisme naar het kommunisme te beschrijven - of liever te voorspellen. Welke nieuwe produktiekrachten geeft Marx aan, die tot de tegenstelling met de oude produktieverhoudingen zouden moeten leiden ? Het moet gaan om produktiekrachten binnen het kapitalisme, die in tegenspraak raken met de oude kapitalistische produktieverhoudingen. Welke nieuwe produktiekrachten geeft Marx aan ?

Mijns inziens geen !

De produktiekrachten die leiden tot het kapitalisme, ~~etc~~ ~~etc~~ ~~etc~~ ontstonden binnen de feodale maatschappij en in een tegenstelling kwamen met de feodale produktieverhoudingen, waren de verregaande arbeidsdeling en de machines (eerst in de kooperatie, daarna in de manufaktuur en tenslotte in het fabriekssysteem). De enige evolutie binnen het kapitalisme is er een van toenemende specialisatie en automatisatie, maar deze wordt door Marx nergens een nieuwe produktiekracht genoemd ! Hij heeft het bv. in dit verband ook niet over een kwalitatieve sprong !

2.b. In plaats van aan te tonen dat F. Engels er niet beter in slaagt dan Marx (wat men bv. kan nalezen in zijn 'De ontwikkeling van het socialisme van utopie tot wetenschap'), zal ik er op wijzen dat JEF TURF dezelfde fout maakt als Marx.

Hij neemt aan (blz. 81-82) dat de komende kommunistische maatschappij geanticipeerd wordt door de toenemende socialisering van de produktie. Waarmee hij bedoelt : "*...dat de voortbrenging van de goederen steeds meer het collectief werk wordt van steeds meer mensen in verschillende bedrijven, landen en wereldelen.*" (blz. 81).

Ik heb er echter al op gewezen dat de voor het kapitalisme wezenlijke produktiekrachten de arbeidsdeling en de machines zijn. De evolutie waar Turf op zinspeelt is er een van toenemende perfectie van de produktiekrachten ! Voor Turf een kwalitatieve sprong ?

De discussie is op dit punt niet verder logisch te voeren. Men moet er integendeel

op wijzen dat de socialisatie waar Turf het over heeft eerder - in de konkrete werksituatie - wijst op een totale individualisering (versplintering) van de produktie. Aan de lopende band werkt men alleen, ook al moet er uiteindelijk een soort "kollektivisatie" van al de individuele werkzaamheden bepaald worden door de band.

Er is helemaal geen evolutie naar een nieuwe produktiekracht - laat staan dat die de oude reeds voor een groot deel zou vervangen hebben ; er is alleen een evolutie naar een toenemende perfektionering van de oude kapitalistische produktiekrachten.

Misschien zal men opmerken dat mijn overwegingen naast de kwestie zijn. Het zou toch duidelijk moeten zijn dat ook Turf niet gelukkig is met de bestaande arbeidsvoorwaarden (cfr. p. 96/97 van zijn boek)

Waar het Turf om gaat - zo zal men mij misschien verder terechtwijzen - is de tegenstelling die er bestaat tussen de kollektieve produktie van de goederen (het simpele feit dat veel mensen aan de produktie van een goed meehelpten) en de individuele toeëigening van de afgewerkte goederen (het simpele feit dat niet de producenten van de goederen, maar de eigenaars van het produktieapparaat, die gering in aantal zijn, met de goederen gaan lopen).

Goed, ook Engels heeft het uiteindelijk over die tegenstelling. Maar dan moet men niet beweren het historisch materialisme, ZOALS MARX DAT GEFORMULEERD HEEFT, te verdedigen. Want die tegenstelling bestond van bij het begin van het kapitalisme, het gaat overduidelijk niet om een nieuwe tegenstelling, een tegenstelling tussen nieuwe produktiekrachten en oude produktieverhoudingen !

Maar wat erger is, als alle aandacht gevestigd wordt op de tegenstelling tussen de kollektieve produktiewijze en de individuele toeëigeningswijze, en op de oplossing van die tegenstelling in de richting van een kollektivisering van de toeëigeningswijze, dan dreigt men mijns inziens uit het oog te verliezen dat men in dat geval nog niet verder staat. Ik zie nl. niet welke evidentie kan aangehaald worden om aan te tonen dat een kollektieve toeëigening tot een verandering in de produktiewijze zal aanleiding geven - en die verandering is ook voor Turf wenselijk, zo leren ons de blz. 96-97. Ik kom hier nog op terug.

2.c. Ik meen nu te hebben aangetoond dat het historisch materialisme in de formulering van Marx een fout inhoudt. Toch blijft men (en ik denk hierbij dus vooral aan de kommunistische partij) eraan vasthouden. Ik heb het hoger gehad over een zekere blindheid, die ik op rekening geschreven heb van de hoge emotionele waarde die aan de kerndoktrine gehecht wordt.

Nu meen ik hier te kunnen aan toevoegen (hoewel ik er mij bewust van ben dit niet anders dan als een hypothese te kunnen formuleren) dat die emotionele waarde niet verwijst naar een soort koesteren van een bepaalde theorie, niet terug te brengen is tot zoiets als : het niet kunnen scheiden van iets wat men nu eenmaal al lang heeft.

Het historisch materialisme MOET mijns inziens DE ONVERMIJDELIJKEHEID VAN HET KOMENDE KOMMUNISME AANTONEN. In het geval

men het oorspronkelijke determinisme handhaaft verschaft men zichzelf uiter-
aard zekerheid.

Maar ook in het geval men het determinisme afzwakt, is men in feite niet bereid
die zekerheid op te geven : de komst van het kommunisme wordt weliswaar
alleen maar een waarschijnlijkheid, maar dan toch een zeer grote waarschijnlijk-
heid. Of het kommunisme er al dan niet komt hangt af van de akties van de
massa's, maar, zoals we bij Turf kunnen lezen, er ontstaat een "behoefte" aan
een overgang naar nieuwe structuren (p. 21). Eigenlijk kan alleen een "uitwen-
dig mechanisch" ingrijpen de realisatie van de nieuwe maatschappij verhinde-
ren ; Turf denkt daarbij aan een algemene kernoorlog (p. 23).

Ik zou dit het "eschatologisch karakter" van de kommunistische ideologie willen
noemen. Een uitdrukking die ik niet toevallig aan de religieuze sfeer ontleen,
want ik denk dat het hier inderdaad om precies hetzelfde mechanisme gaat. De
kommunist grijpt terug op de zekerheid van de komst van de ideale samenleving,
zoals de eschatologisch ingestelde gelovige teruggrijpt naar de zekerheid van de
komst van de goddelijke en betere wereld. Ook de gelovige kan zijn eschatologie
"vermoderniseren" door haar af te zwakken.

Op dit mechanisme zou ik de fameuse uitspraak van Marx willen toepassen dat
de godsdienst "opium van het volk" is. Voorgewende zekerheid geeft rust, de rust
van een slaapmiddel. Hiermee wil ik niet beweren dat de kommunisten in vol-
strekte passiviteit de komst van de betere wereld afwachten ! Alleen : wat zij ook
doen, het brengt hen dichtert !

2.d. Ik geloof dat we met het voorgaande ook het geheim van de zgn. dialektiek
op het spoor gekomen zijn. De wet van de geschiedenis, die het historisch mate-
rialisme probeert te formuleren, kan nl. als een dialektische wet opgevat worden.
Ons schema is gemakkelijk te vertalen in termen van these, antithese en synthese
of op te vatten als de wet van de negatie van de negatie. Men vindt bij Marx niet
zo veel meer over dialektiek (dit is de reden waarom ik er niet in een apart
hoofdstukje op inga). En hetgeen men er nog over vindt is uiterst dubbelzinnig en
vaag.

Zeker heeft hij zich ook nooit wild enthousiast getoond voor een "dialektiek van
de natuur", waar Engels zoveel tijd en energie ingestoken heeft.

Maar men moet Marx dus toch een dialektisch denker noemen, nl. in zoverre hij
zich achter het historisch materialisme schaart. In die optiek wordt het kapitalis-
me gerechtvaardigd als een noodzakelijke stap in de richting van het kommunis-
me. Het kapitalisme krijgt een historische missie : in haar schoot worden de
voorwaarden uitgebreid die het kommunisme mogelijk maken. We hebben niet
alleen de zekerheid van de komst van de nieuwe maatschappij, we hebben ook de
geruststelling dat het tegenwoordige niet tevergeefs zal geweest zijn : het aardse
tranendal als loutering en als noodzakelijke doorgangsfase naar het hemelse ge-
luk !

3. *De andere Marx*

3.a. Betekent het voorgaande dat men Marx overboord moet gooien? Ik zou antwoorden: ja, als het historisch en dialektisch materialisme werkelijk kernstukken van zijn denken zouden zijn.

Maar laat ons nagaan wat van zijn denken overblijft als men er het historisch en dialektisch materialisme omzeggens aftrekt. We moeten gaan zoeken in zijn economische opvattingen.

3.b. Het kapitalisme is een economisch systeem dat het hoofdaksent legt op het kapitaal. Het kapitalisme maakt, zo men wil, kapitaal.

En kapitaal is geld, geld in een bepaalde cirkulatievorm. Men kan immers op twee manieren geld hanteren: men kan verkopen om te kopen, zoals de boer die zijn overschot (dat wat hij niet zelf kan consumeren en wat niet nodig is voor de instandhouding van zijn bedrijf) op de markt verkoopt en met het geld dat hij krijgt bv. een nieuw pak koopt. Men kan ook kopen om te verkopen, zoals de koopman die het overschot aan graan van de boer opkoopt, niet omdat hij het wil verwerken tot brood, maar om het terug te verkopen.

Marx drukt die twee cirkulatievormen uit door twee formules: 1) $W - G - W$ ($W =$ waar, $G =$ geld); 2) $G - W - G$.

Het is duidelijk dat in het tweede geval de tweede G niet mag gelijk zijn aan (en zeker ook niet kleiner dan) de eerste G : de koopman koopt het graan niet om het tegen dezelfde (of lagere) prijs door te verkopen. Hij wil aan het einde van het cirkulatieproces integendeel een grotere som in handen hebben, hij wil winst maken. De tweede formule luidt dus eigenlijk $G - W - G'$.

In dit laatste geval worden de concrete eigenschappen van het produkt ondergeschikt aan de eigenschap die toelaat het produkt in geld om te zetten. M.a.w. de kwaliteit van het graan interesseert de koopman enkel in zover deze zijn prijs medebepaalt en niet in zover ze de voedende waarde van het graan uitdrukt. Voor de koopman is de gebruikswaarde van een waar ondergeschikt aan haar ruilwaarde; de gebruikswaarde is tot voorwendsel geworden om de ruilwaarde te kunnen realiseren.

Dit ondergeschikt maken van de gebruikswaarde van een goed aan haar ruilwaarde wordt in het kapitalisme tot systeem verheven. Men produceert niet om nuttige, behoeftenbevredigende produkten te maken, men produceert niet omwille van de behoeften; men produceert omwille van de ruilwaarde of beter omwille van de winst (de G'). Dit betekent dat het kapitalisme principieel oneindig is, of tenminste de ambitie van de oneindigheid heeft: er is geen enkele interne rem om tevreden te zijn met een bepaalde winst.

Wanneer gesteld wordt dat men in het kapitalisme produceert omwille van de winst, dan moet hier nu gespecificeerd worden dat met winst niet bedoeld wordt dat deel dat de kapitalist "verteert". Ook al lijkt dat deel reusachtig (en al is het onmiskenbaar nog altijd reusachtig in vergelijking met het deel dat de individuele arbeider kan "verteren"), men mag zich er niet blind op staren - zo raadt

Marx ons aan. Ook al zweelgt de kapitalist in rijkdom, al vreet hij kaviaar en zuipt hij champagne, het deel dat hij werkelijk van de winst afneemt is klein ten opzichte van het deel dat hij terug MOET geven, dat hij terug MOET investeren. Ik wil geen medelijden opwekken met de kapitalist ; ik wil er enkel op wijzen dat in het kapitalisme niet eens geproduceerd wordt omwille van de winst in de strikte zin van het woord, er wordt geproduceerd om te produceren (1). Het kapitalisme is de volmaakte absurditeit ; de kapitalist is een Sisyfus die steeds opnieuw een steen de berg moet opduwen die terug naar beneden valt vooraleer de top bereikt is, een Sisyfus die evenwel geen straf voltrekt, maar op zijn minst de indruk geeft zich over te geven aan een plezierig spelletje. De kapitalist lijkt een idiote Sisyfus.

Maar al lijkt het spel van de kapitalist, wanneer men het zo abstrakt beschrijft, op een onschuldig kinderspel, men wordt reeds door de gevolgen van dat kinderspel opgeschrikt :

- 1) de oneindigheidsambitie van het kapitalisme leidt tot een totale veronachtzaming van het simpele feit dat de aarde wel degelijk eindig is, met als gevolg : uitputting van de grondstoffen- en energievoorraden ;
- 2) omdat niet de kwaliteit, maar de kwantiteit de kapitalist interesseert, kan men van hem ook niet verwachten dat hij zal rekening houden met de eventuele negatieve gevolgen van zijn bedrijvigheid op zijn milieu ;
- 3) om dezelfde reden, dus omdat de kapitalist om het even wat bereid is te produceren en niet geïnteresseerd is in de concrete eigenschappen van zijn producten, zien we hem bereid tot het opbouwen van een onvoorstelbare oorlogs-industrie.
- 4) nogmaals om dezelfde reden waagt de kapitalist, wanneer hij merkt dat er problemen komen met zijn energietoevoer, zich zonder nadenken aan het avontuur van de kernenergie (waarvoor de problemen met de energietoevoer uiteraard niet de enige reden zijn).

Ik benadruk deze gevolgen van het kapitalisme omdat ze door zowel de vormingskursus als door Turf stiefmoederlijk behandeld worden.

Niettemin zijn ze op dit ogenblik van cruciaal belang.

Dit sluit niet uit dat aan het kapitalisme de uitbuiting van de arbeiders ten grondslag ligt.

De ruilwaarde van een waar wordt immers bepaald door de arbeid die erin gestoken is. Niet konkrete, nuttige arbeid, want deze is bepalend voor de gebruikswaarde. Opdat een waar ruilwaarde zou hebben is het voldoende dat zij

(1) Cfr. R. Boehn, *Kritiek der grondslagen van onze tijd*, Het wereldvenster, Baarn 1977. In het bijzonder paragraaf 20, waarin de Marx-interpretatie gegeven wordt waar ik mij op inspireer.

bewerkt is. Zoals de koopman zich niet interesseert voor de kwaliteiten van het graan, tenzij in de mate dat ze zijn produkten verkoopbaar maken, zo interesseert hij zich ook niet werkelijk voor de kwaliteit van de arbeid die in dat produkt gestoken wordt. Kwaliteit is voor hem steeds een voorwendsel - bij het ontbreken van kwaliteit zal hij dan ook kwaliteit voorwenden ! Men moet op die manier, zo stelt Marx het, onderscheiden tussen de arbeid in fysiologische zin en arbeid in de doelbewuste zin. Het kapitalisme verheft de fysiologische arbeid ten nadele van de doelbewuste arbeid en dit impliceert een ontmenselijking van de arbeid. De mens is immers wezenlijk doelbewuste arbeid. Ook al krijgen de arbeiders een royaal loon, wanneer aan het doelbewuste karakter voorbij gegaan wordt, wanneer dit tot voorwendsel wordt, wordt hun arbeid een ontmenselijkte, vervreemde arbeid.

Uitbuiting betekent op die manier niet alleen materiële ellende.

Principieel is een opheffing van de materiële ellende mogelijk, zonder dat de uitbuiting daardoor verdwijnt.

Het besef mede eigenaar te zijn zal maar een schamele troost zijn als men veertig uren (of zesendertig dan) in de week eenzelfde bout op eenzelfde moer moet draaien. En er is geen enkele garantie dat onder het kommunisme het bandstelsel - om bij dat ene voorbeeld te blijven - zal verdwijnen.

Misschien wordt het dan gerechtvaardigd door er op te wijzen dat het nodig is voor de groei van ONZE fabriek...

Uit de gevolgen die onvermijdelijk met het kapitalisme verbonden zijn, blijkt mijns inziens reeds dat we een NIEUWE PRODUKTIEWIJZE nodig hebben. Het fundament van het kapitalisme - de vervreemde arbeid - maakt duidelijk dat een kollektivisering van de produktiemiddelen niet volstaat om het systeem op te heffen. Ook bij een kollektivisering blijft het mogelijk verder te produceren omwille van de produktie, nl. als niet ingezien wordt dat uitbuiting niet alleen een kwestie is van materiële ellende.

Het is mijns inziens een illusie te menen dat de zin van het kapitalisme is het creëren van de produktiemiddelen die het kommunisme nodig heeft (cfr. hoger, bij wat ik schreef over dialektiek). Het wordt mijns inziens meer en meer duidelijk dat het kapitalisme helemaal niet de voor het kommunisme noodzakelijke produktiemiddelen aan het installeren is. Het kapitalisme heeft een produktieapparaat in het leven geroepen dat bij manier van spreken zichzelf aan het opvretten is. Er is gewoon al een teveel aan produktiemiddelen !

4. De zin van de filosofie

Zoals reeds impliciet naar voren gekomen is, bepaalt Marx het wezen van de mens als doelbewuste arbeid. Zo vraagt Marx zich in "Het Kapitaal" (1) af waarin het onderscheid ligt tussen een spinneweb en het bouwwerk van zelfs de

(1) K. Marx - Het Kapitaal, W. De Haan, Bussum, 1912, p. 116 - 117.

slechtste architect. Hij antwoordt : daarin dat de architect zijn bouwwerk op voorhand, d.i. in zijn hoofd gekonstrueerd heeft. Op voorhand konstrueren, doelbewust handelen, handelen vanuit een theoretisch vooruitzicht op wat men wil realiseren en hoe men het wil realiseren, handelen op grond van een theorie. Niet dat alle theorie op praktische doeleinden gericht is. Er wordt wel degelijk (en misschien wel in hoofdzaak) gedaan aan theorie omwille van de theorie. Maar evenzeer komt het voor - en wel eens uit een verkeerd begrepen voorschrift van Marx - dat aan praktijk gedaan wordt omwille van de praktijk.

Beide zijn in tegenstelling met wat Marx het specifiek menselijke noemt. Men zou dit ook kunnen omschrijven als : theoretisch-praktisch-wezen.

Wanneer Marx aldus schrijft : "*De filosofen hebben de wereld alleen verschillend GEÏNTERPRETEERD, het komt er op aan haar te VERANDEREN*" (1), bedoelt hij zeker niet lukraak veranderen. Zoiets als : begin maar af te breken en ge zult wel zien waar ge uitkomt. Het voorschrift is integendeel : verander op grond van een theoretisch inzicht, verander doelbewust. Zo leest men in een tekst, die gepubliceerd werd kort voor de tijd dat de net geciteerde woorden geschreven werden, dat de filosofie moet vernietigd worden... door haar te realiseren (2) !

Niet dat Marx beweert dat voorwaarde voor iedere handeling is dat alles op voorhand klaar en duidelijk moet opgetekend zijn. Men moet in elk geval uitzicht hebben op de richting waarin men wil.

Om dit uitzicht te bekomen moet men beginnen met een onderzoek van de bestaande situatie. Men moet opzoeken wat aan die situatie verkeerd, d.i. te veranderen is. Marx doet dan ook niet aan politieke economie, maar aan een kritiek van de politieke economie (niet alleen heeft hij in 1859 een boek geschreven met die titel, de ondertitel van 'Het Kapitaal' luidt : kritiek van de politieke economie).

Marx is dan ook fundamenteel geen econoom, maar een filosoof (en niet alleen door zijn opleiding). De vakspecialist is op zich niet ingesteld op het in vraag stellen van de fundamenteën van zijn vak. Deze kritische houding vereist een afstandname en wanneer deze stap gezet wordt, wordt de specialist tot filosoof (ook al heeft hij geen filosofische opleiding achter de rug ; zo'n opleiding garandeert trouwens geen werkelijk filosofische reflectie).

De intellectueel in het algemeen en de filosoof in het bijzonder moet op die manier HET TOEKOMSTIGE ANTICIPEREN VANUIT EN DOOR ZIJN KRITIEK OP HET AKTUELE. Men zou dit desnoods zijn utopiserende inbreng kunnen noemen, als men "utopiserend" maar niet begrijpt in de zin van het konstrueren van wereldvreemde en onrealiseerbare ideale samenlevingsvor-

(1) K. Marx, Thesen über Feuerbach, M.E.W. 3, Dietz Verlag Berlin 1973, p. 7 (stelling 11).

(2) K. Marx, Zur Kritik der Hegelschen Rechtsphilosophie, Einleitung, M.E.W. 1, p. 384 en 391.

men. Dit is de ene kant van de taak van de intellektueel. De andere kant is BEVEILIGING TEGEN DOGMATIEK, maar dat zou voldoende duidelijk moeten zijn. Ik pleit dus duidelijk voor een ideologische strijd - maar dat is ook voor de kommunisten geen doodzonde meer, zoals Turf toegeeft (blz. 125). Ik ben er van overtuigd dat het een essentiële strijd is, een strijd die ook moet uitgevochten worden binnen de kommunistische partij.

Luc VANNESTE